ZAPISKI NUMIZMATYCZNE

PISMO POŚWIĘCONE NUMIZMATYCE I SFRAGISTYCE

WYDAWANE I REDAGOWANE

przez

MIECZYSŁAWA KURNATOWSKIEGO.

Nr. 13.	Kraków, Lipiec 1887.	Rocznik IV.

„Zapiski Numizmatyczne" wraz z dwoma tablicami i dodatkiem Cennika monet i medali wydawanego od r. 1882 wychodzą w Styczniu, Kwietniu, Lipcu i Październiku. — **Warunki prenumeraty**: rocznie wraz z przesyłką pocztową: w *Państwie austryackiem* 4 złr.; w *Niemczech* 8 mark; w *Rossyi* 4 ruble; we *Francyi* i innych krajach 10 franków.
Administracya i Redakcya: Kraków, rynek Nr. 17.

Przyczynki do historyi medali i monet Polskich

bitych za panowania Stanisława Augusta.

(Ciąg dalszy).

Dnia 6 grudnia postanawia komisya mennicza bić w Grodnie także talary, półtalary, i dwuzłotówki. Robota około założenia mennicy w Grodnie dość spiesznie się prowadzi. Budynki się budują, maszyny po większej części pochodzące z krakowskiej mennicy już się ustawiają, lecz zima przerywa dalszą czynność. Aby jak najspieszniej otworzyć mennicę, postanowiono bić najpierw miedź, a srebrną monetę tymczasowo z mennicy Warszawskiej sprowadzać.

Komisya skarbowa lit. ogłasza redukcyą szóstaków do 8 gr. Pomimo tego nowa moneta żadnego kursu na Litwie dotychczas niema.

W mennicy warszawskiej brak srebra dotkliwie czuć się daje, aby temu zapobiedz i w mennicy bezczynnych robotników zatrudnić, zostaje podwyższona cena srebra.

Partenstein jest Czechem i posiada własność w Pradze. Zostaje w tym czasie oskarżonym i zagrożonym konfiskatą majątku za przebywanie za granicą. Aby grożącą burzę usunąć, żąda pozwolenia na wyjazd do Pragi. Otrzymuje pasport królewski, lecz gdy do Pragi powraca, zostaje aresztowany, do więzienia wtrącony i dopiero za staraniem króla na wolność wypuszczony [10]).

Dnia 16 grudnia Gartenberg podaje projekt bicia talarów próbą i wagą równających się rublom rosyjskim. Ponieważ projekt ten sprzeciwiał się ustawie, zostaje przez komisyą menniczą odrzucony.

Podczas gdy się już ostateczne przygotowania czynią do otwarcia mennicy w Grodnie, komisya skarbowa litewska zaczyna robić trudności; nie

chcąc zezwolić na bicie miedzianej monety, jeżeli nie będzie wprzódy znaczna kwota srebrnej podług prawem przepisanej proporcyi wybita. Gartenberg obowiązuje się wybić dla Litwy 25 milionów zł. w złocie i srebrze w mennicy warszawskiej i 3 miliony zł. w miedzi w mennicy grodzieńskiej i to nie pierwiej ukończyć bicie tejże, aż 25 mil. zł. srebra będzie wybite. Bicie rozpocznie od N. Roku 1769. Tę propozycyę przyjmuje komisya mennicza z poprawką, iż nie pierwiej 1½ mil. zł. w miedzi będzie wybite, aż bicie 12½ mil. zł. w srebrze nie będzie ukończone.

Na zlecenie komisyi menniczej zostaje zestawiony następujący rachunek strat, jakie król na mennicy poniósł od 1 września 1765 do 30 maja 1768 r.: Pałac od biskupa Warmińskiego kupiony za 167,500 zł. Schweigertowi po odebraniu kontraktu 892,125 zł. Temuż zwrócono wydatki na mennicę 148,468 złr. Temuż za maszyny i urządzenie w mennicy 372,607 zł. Czynsz za plac biskupowi kijowskiemu 19,914 zł. Pensya instygatorowi 4490 zł. 12 gr. Schweigertowi za srebro sprowadzone z zagranicy 316,434 zł. Żydowi Izaakowi za srebro krajowe 5,376 zł. 24 gr. Pensya Schroegerowi za 1½ r. 3,000 zł. Gartenbergowi za różne wydatki wynagrodzenie 187,634 zł. 26 gr. Za dostawione srebro temuż 148,683 zł. 1 gr. Straty Gartenberga do 1 lipca 68 r. 300,000. Strata na dukatach po 5 gr. sr. 184,625 zł. Grawerowi Abramowiczowi żydowi 4000 zł. Za złe pieniądze wymienione wojskowym 52,354 zł. 15 gr. Suma ogólna 2,810,219 zł. 25³/₆ groszy. Dochodu w tymże czasie było przy biciu srebrnej monety 278,551 zł. 11⁵/₆ gr., miedzianej 985,800 zł. 14⁴/₆ gr. Po odtrąceniu tegoż dochodu pozostawało jeszcze wydanych pieniędzy na mennicę 1,545,861 zł. 29 gr. Król poniósłszy tak wielką stratę na mennicy, chce się zrzec prawa bicia monety i żąda zwrotu wyłożonych pieniędzy na mennicę 79,832 dukatów i straty na tejże 59,592 dukatów. Rachunek ten jednakowoż zostaje zredukowany do ogólnej sumy 85,242 dukatów. Życzeniom króla nie stało się za dość, wynagrodzenia nie otrzymał i monetę na swój rachunek dalej bić nie przestaje.

W tym roku wybito: *dukatów* 1,959 złp. 22 gr. 1½ sz., *tal.* 44,256 zł.,

---

§. 4.

Et quia ad coemendam hanuc argenti quantitatem supra fatus Magnificus Liber Baro a Gartenberg non tantum certam Summam adhibere debet, sed et propria conclavia argentaria, seu Comptoirs, pro coemendo argento, ipsi suo sumptu Varsoviae, Cracoviae, Leopoli, Thorunii etc. instiiuenda, in reliquis vero insignioribus hujus Regni civitatibus certi Commissarii sunt denominandi et alendi, adhaec quoque, tam pro transportatione] Argenti, quam Monetae cusae, ut et promittendis et accipiendis Litteris magni sumtus requiruntur, hanc ob causam Sacra Sua Regia Majestas, in compensationem usurae seu provisionis Summae Capitalis ad coemtionem argenti impendendae ut et reliquorum Supra dictorum Sumptuum, dicto, Magnifico Libero Baroni a Gartenberg a singulis Centum Quaternionibus argenteis monetae recens cudendae, Sex Grossos Argenteos ejusdem monetae solvere promittit, et ordinat, ut Summa ejus modi impensorum in rationibus quovis trimestri expediendis pro rota accipiatur, atque inter Expensa referatur.

§. 5.

Quia vero praecipue ad coemendum argentum magna vis pecuniae est necessaria Sacra Sua Regi Majestas Mandata Sua dabit ad Cassas Suas, ut omnes aurei in eas intrantes, computando aureum Sexaginta Septem Grossis Argenteis, in monetam recens cusam commutentur.

§. 6.

Cum autem praeterea necesse sit argentum purificare, et hunc in finem exstruere officinam, Raffineri dictam, cujus ope argentum exigui tituli, ad majorem et meliorem valorem evehatur; Sacra Sua Regia Majestas, Magnifico Libero Baroni a Gartenberg hoc quoque Opus Sequentibus conditionibus committit.

Magnificus Liber Baro a Gartenberg extruet officinam, Raffinerie dictam; eumque fornacibus necessariis, ut Sayger et Frisch-Ofen instruet, plumbum, cineres, et alia omnia ad

pół-tal. 94,004, *2 złp.* 4,189,972 zł., *złp.* 45,851 zł., *pół-zł.* 85 zł., *sr. gr.* 440,163 zł. 22 gr. 1$\frac{1}{2}$ sz., *trojaków* 125,755 zł. 15 gr., *groszy* 398,678 zł. 23 gr., *półgroszy* 207,418 zł. 28 gr., *szelągów* 111,281 zł. 14 gr.

1769 Gartenberg żąda, aby mu pozwolono wybić w Grodnie jeden milion miedzi. Zysk osiągnięty z wybicia tejże chce użyć na umożenie swych strat, lecz d. 11 stycznia komisya skarbowa litewska nie pozwala wpierw bić miedzi, aż dostateczna ilość srebra nie będzie wybita. Wkrótce potem na otwarcie mennicy zezwolenia nie daje i wogóle bić monetę zakazuje. Tak się kończy historya mennicy w Grodnie nie zbogaciwszy numizmatyki nawet ani jednym groszem na okaz.

Tymczasem gwiazda Gartenberga zaczyna blednąć, rozpoczynają się zatargi o niedotrzymywanie warunków kontraktu.

Dnia 14 lutego nakazuje komisya skarbowa, aby prowadzono dokładnie książki wybitej monety i stosownie do warunków kontraktu Gartenberga notowano niedostateczną ilość wybitego srebra.

Komisya mennicza donosi komisyi skarbowej, iż aby zaradzić niedostatkowi srebra, trzeba takowe z Holandyi sprowadzić. Na pokrycie nieuniknionej straty z tego powodu, król chętnie zrzeka się spodziewanego zysku z wybicia dalszych 6 milion. zł. miedzi. Gartenberg ze swej strony uskarża się, że srebrnej monety bić nie może, gdyż srebra niema, bicie miedzi natomiast się kończy. Żąda pozwolenia wybicia tymczasowo miliona zł. miedzi, aby przynajmniej ludzi mógł zatrudnić, w przeciwnym razie nie mając żadnego zajęcia w mennicy, musi prosić o uwolnienie go z kontraktu i wypłacenie należnego mu długu. Aby uniknąć tego, proponuje sprowadzenie za 50 milionów zł. srebra z Holandyi, a koszt sprowadzenia pokryje zyskiem osiągniętem z wybicia 6 milionów zł. miedzi. Chce wybijać na każde 4,166,666 zł. srebra po 500000 zł. miedzi. Na gwarancyę dotrzymania umowy daje w zastaw swe materyały mennicze. Gdyby zaś te warunki nie były przyjęte, prosi stanowczo o uwolnienie. Komisya mennicza zgadza się na tę propozycyę dodając jednakowoż, iż niedostająca ilość wybitej srebrnej monety

---

dictum opus necessaria comparabit, artifices, aliosque homines necessarios conducet, atque haec omnia proprio suo Sumptu procurabit. Pro qua opera Sibi idem Magnificus Liber Baro a Gartenberg paciscitur 16 Grossos argenteos pro unaquaque Marca Coloniensi argenti puri pustulata. Adhaec omne ex materia argentea residuum quicquid ejus sit, uti Cuprum, Plumbum, Lithargyrium, Seoriae, Cineres etc. dispositioni ipsius et usui relinquitur, praeter 500 Centenarios ♁ quos Magnificus Liber Baro a Gartenberg tum temporis quando 298,000 Marcarum Argenti puri purificata fuerint, Sacrae Suae Regiae Majestati cedit, et pro eis ad Cassam Regiam Monetariam, pro Centenario 20 Taleros, computando talerum 24 Grossis argenteis, et consequentur Summam 10 M. Talerorum solvet, aut Summam istam a Summa ad purificationem Argenti Sibi retribuenda detrahi patietur.

Quia vero Argentum exigui valoris, sine interitu aliquantulae partis purificari haud protest, Sacra Sua Regia Majestas de unaquaque Marca Argenti crudi quod ab officina Monetaria ad purificationem datur, dimidium grani Argenti puri Magnifico Libero Baroni a Gartenberg, in damni compensationem concedit, tantumque in computatione expensarum admitti debebit.

§. 7.

Quod vero ad Monetam cudendam attinet Monetae Praefectus, ut et Generalis argenti Examinator, seu General Müntz Guardein, nec non Examinator seu Guardein Illustrisimae Commissionis Thesauri Regni a Reipublica constitutae, et ordinarius Examinator, seu Gegen-Guardein omnem adhibere tenantur curam, atque attentionem, ut secundum Sacrae Suae Regiae Majestatis, Ejusque Commisionis Monetariae mandata, Moneta in Grano et pondere uti decet effingatur, quod ut praestent de honore et personis suis obligantur.

§. 8.

Quo vero Sumptus ad hoc monetandi opus necessarii omni, quo fieri petest modo, diminuantur Sacra Sua Regia Majestas pariter Baroni a Gartenberg eos moderandos concessit, addita tali eorum compensatione, ut octo Grossos argenteos cum decem Grossis cu-

podług kontraktu, ma być dopełniona przebijaniem podłej monety w kraju wykupywanej. Dnia 4 marca komisya skarbowa znajduje się na posiedzeniu komisyi menniczej i zabrania stanowczo dalszego bicia miedzi na czas, jak długo nie będzie wybite niedostające do starego kontraktu 20 mil. zł. srebra.

Dnia 12 maja żąda komisya mennicza, aby Gartenberg dał gwarancyą, iż warunki kontraktu ściśle dopełnione będą. Gartenberg przeniósłszy się na stałą siedzibę do Mołdawii, gdzie jakieś przedsiębiorstwo objął, do Warszawy wrócić nie może, mennica zaś żadnego dochodu nie przynosi. Komisya mennicza prosi króla, aby wyznaczył fundusz na zapłacenie pensyi urzędnikom, gdyż z powodu zawieszenia wypłat przez Gartenberga, urzędnicy cierpią wielki niedostatek.

Dnia 22 maja Gartenberg pisze z Mołdawii, że jeżeli jego przedłożenie, które załącza, nie będzie przyjęte, musi zaprzestać bicia monety. Dnia 4 lipca Bürger, plenipotent Gartenberga oznajmia, iż z rozporządzenia tegoż księgi z dnia 30 Czerwca zamknął i wszelką czynność w mennicy zastanowić kazał. Prosi o uwolnienie i wypłatę należnych sum Gartenbergowi. Mennica jednakowoż zamkniętą nie została, gdyż komisya mennicza z małemi poprawkami przedłożenie Gartenberga przyjmuje i dnia 20 sierpnia zostaje drugi kontrakt spisany na następującej podstawie:

Do dnia 31 lipca wybito 30,616,823$^1/_2$ zł. srebra, niedostaje zatem do 100 milionów 69,383,176$^1/_2$ zł. Aby w stosunku 1 zł. w miedzi do 12 zł. w złocie i srebrze, było wybite na pół miliona zł. miedzi, dwunasta część powyższej sumy, t. j. 5,781,932 zł. w złocie i srebrze. Gartenberg zobowiązuje się nie pierwej wybić pół miliona miedzi, aż $^1/_{11}$ część tej sumy w złocie i $^{10}/_{11}$ w srebrze nie będzie wybite. Jeżeli Gartenberg nie będzie się trzymał ściśle umówionej proporcyi, zapłaci 4 zł. kary za każdą niedobitą grzywnę srebra w wyżej oznaczonym stosunku do miedzi.

Na ubezpieczenie dotrzymania warunków kontraktu, daje w zastaw swe zapasowe materyały mennicze i dokument przez króla podpisany na 156,000 zł., które konfederaci z krakowskiej mennicy zabrali.

---

preis percipiat pro unaquaque Marca Argenti puri monetata Speciebus quarumquaeque sigillatim ad justum pondus revocatur uti sit in Taleris, Semitaleris, Grossis octuplis et quaternionibus, octo vero grossos argenteos pro Marca argenti puri monetata Nummis ad Marcam appensis, uti Grossis duplicibus et simplicibus argenteis. Prout vero sacra Sua Regia Majestas hanc compensationem Magnifico Libero Baroni concedit ad proportionem totius impedii, in tabula sumptuum ab utraque parte subscriptam expressi: ita et Magnificus Liber Baro ^{28}/m Quaternionum argenteorum cum tanti minoris ut sumtus constent efficere se posse declarat, cedendo Syngrapham dare, eaque profiteri tenetur, summam hanc Suae Regiae Majestati vigore Contractus praesentis se debere.

§. 9.

Hac conditione, paragrapho praecedenti expressa Magnificus Liber Baro a Gartenberg in se suscipit omnia Salaria persolvenda Examinatoribus argenti sen Guardeins, Caelatoribus, Politoribus, Monetae Carbonumque Scribis, Ministratoribus, pecuniarum, Numeratoribus ut et Fusoribus et aliis, ab opera quam navant dictis, Strecker, Durchschnitter, Glüer, Weissieder, Justierer Praeger Claustrariis, Fabris, inter hos Waltzen-Dreher, custodibus, Stabulariis et Lignatoribus, porro expensas omnes ferendas pro comparandis catinis catillis, sale, carbonibus, ferramentis, chalybe, Linteis pro consuendis sacculis, Limis, pro Sustentatione equorum, et pro aliis rebus necesariis; omnesque in genere Sumptus alios ad rem monetariam necessarios, quocunque veniant titulo, respectu illius Compensationis sibi concessae, erogare tenetur; ad invicem Sacra Sua Regia Majestas officialibus, opificibus, et operariis omnibus et singulis in officinam monetalem adscriptis, Suam Protectionem quolibet casu testari, eosque ab injuria tueri gratiosissime declarat.

§. 10.

Sequentia vero a Sua Regia Majestate iam constituta annua salaria scilicet pro Magnifico Rei Monetariae Directore, Generali, Domino de Unruh 4000 Taleros, pro Cancellariae

Aby robotnicy nie próżnowali, pozwala się zaraz zacząć bić miedź. Buchalter i plenipotent Gartenberga Christian Emanuel Burger tę umowę tymczasowo podpisuje dnia 20 sierpnia, z warunkiem, że Gartenberg o ile to być może, jaknajspieszniej swym podpisem ten nowy kontrakt zatwierdzi.

Komisya skarbowa zgadza się na ten nowy kontrakt, a dnia 29 sierpnia dodaje warunek, iż czerwone złote mają mieć wagę i próbę holenderskich, t. j. 23 karaty i 7 granów, wreszcie żąda, aby Gartenberg jaknajspieszniej kontrakt podpisał i tenże na całym jego majątku zabezpieczonym został. Dnia 14 września Andrzej Zamojski pozwala w imieniu komisyi skarbowej bić miedź, lecz wydawać takowej z mennicy nie wolno, dopóki kontrakt nie będzie podpisany.

Dnia 6 października nakazuje komisya mennicza Unruhowi, aby dopilnował wykonania obydwóch kontraktów i zastanawia się nad tem, że drugi kontrakt jeszcze ani przez króla, ani przez Gartenberga nie podpisany, a wreszcie postanawia z tem czekać do przyjazdu Gartenberga. Dnia 16 października komisya mennicza daje ordynans gen. dyrektorowi Unruhowi, aby dopilnował spełnienia warunków umowy, jakoteż aby nie dozwolił wydawać miedzi, której wydawanie z mennicy od września zabronione zostało.

W tym roku wybito: *dukatów* —, *tal.* 12,008 zł., *półtal.* —, *dwuzłot.* 280,454 zł., *złot.* 19,502 zł., *półzłot.* 754,616 zł. 15 gr., *sr. groszy* —, *trojaków* 98,942 zł. 9 gr., *groszy* 101,228 zł. 16 gr., *półgr.* —, *szel.* —.

1770. Od 15 lipca 1769 do 6 lipca 1770 r. w protokółach komisyi menniczej nie było żadnego posiedzenia zapisanego. Dnia 6 lipca donosi komisya mennicza komisyi skarbowej, że kontrakt z Gartenbergiem dotychczas nie podpisany, a srebro nie bije się w stosunku przepisanym jak 1—12 do miedzi, lecz na $1^1/_2$ zł. srebra wybija się 1 zł. miedzi. Komisya mennicza wzywa Bürgera, zastępcę Gartenberga, aby się wytłumaczył z tego postępowania. Zarzuca mu kłamstwo, jakoby miał srebro za granicą zakupione i oznajmia, iż podług umowy podpada karze za niedotrzymania właściwej proporcyi. Wreszcie grozi, że Gartenberg będzie kryminalnie ścigany i przed

---

Regente Harnak 1000 Taleros, pro Monetae Praefecto 1500 Taleros, pro Calculatore et Cassae Praefecto Mehlich 1000 Taleros, pro Gener. Generali Monetae Examinatore seu General-Müntz-Guardeina-Partenstein, cum onere in librum referendi Argentum in fusionem datum 1200 Taleros, pro Nummorum Sculptore Holzhauser 1100 Taleros, pro Scriba Guttmann 333 Taleros 8 gr, pro Burggrabio 136 Taleros, pro Duobus ignis Custodibus 144 Taleros, pro Custode Palatii 72 Taleros, pro Annua Conductione, Reverendissimo Episcopo Kyoviensi solvenda 991 Taleros 16 gr., pro Lignis Candelis, pro Expeditione et Militibus excubias agentibus, porro pro calamis, chartis singulis annis 500 Taleros. Summa 11977 Taleros, quae (Taleros singulos 24 grossis argenteis computando) ex Regia Cassa Monetali exsolvenda, et in tabulas Expensarum referenda erunt.

§. 11.

Omnes ad rem monetariam adhibiti operaii et opifices diebus festis non interrupte operari tenebuntur, ne res monetaria per frequentiora interstitia damnum patiatur.

§. 12.

Sacra Sua Regia Majestas Magnifico Libero Baroni de Gartenberg spondet, res omnes usui et commodo Officinae Monetalis necessarias, et ab extraneis regionibus arcessendas per omnes Regni hujus Provincias ab omnibus teloncis et vectigalibus liberas mansuras et ubiq libere transituras esse.

§. 13.

Quod si quoq Magnificus Liber Baro a Gartenberg, deminuendorum sumptuum causa in Machinis mutationem facere, vel novum Opus aquaticum, Wasserstrecke exstruere volet, id ei permissum erit proprio tamen sumptu suo, et sine aliqua compensatione, a Regia Sua Majestate hoc titulo expetenda.

sąd prześw. komisyi Rzpltej skarbu koronnego stawiony i dozna wzgardy u całego narodu. Bürger się tłumaczy, że nieustanne niepokoje w kraju o transportowaniu srebra z zagranicy ani myśleć nie pozwalają, a w kraju takowego niema, że odrzucono projekt Gartenberga, aby mennicę przenieść do Kamieńca Podolskiego, gdzie łatwiej byłoby można srebro nabyć, że chciał kupić srebro w Berlinie, lecz żaden kupiec nie chciał wziąść na siebie odpowiedzialności za bezpieczeństwo transportu do Willenburga, miasta na granicy Polski, że dopóki czerwony złoty nie będzie się równał 18 zł., sprowadzać srebra z Holandyi nie można, że grzywna srebra kosztuje w kraju 80 złp. Aby jednakowoż mennica bezczynnie nie stała, przyrzeka, że nie prędzej ukończy bicie pół miliona miedzi, jak długo destateczna ilość srebra podług kontraktu nie będzie wybita, jako zapewnienie składa dokument przez króla podpisany na dłużne Gartenbergowi 156,000 złp. zabrane przez konfederatów z mennicy krakowskiej. Komisya mennicza uznaje te powody za błache, gdyż o bezpieczeństwo dla transportów srebra od granicy do Warszawy król ma staranie.

W Kamieńcu nie pozwolono otworzyć mennicy, gdyż nie było żadnej potrzeby to czynić. Gartenberg podaje tylko nieustannie nowe projekta, a dawnych zobowiązań nie spełnia, z jakiego powodu nie mówił nic o kursie dukatów, gdy sam doradzał kupowanie srebra za granicą i do tego się zobowiązał. Chce dalej bić pół miliona miedzi, i obowiązuje się tak długo nie ukończyć tego, jak długo nie wybije umową oznaczonej sumy srebra, lecz cóż z tego, że gdy już tylko kilka złotych będzie brakowało do tego pół miliona, a srebra wcale się bić nie będzie. Gartenberg stara się wszystko tylko na swą korzyść wyzyskać, i jak raporta świadczą, nie wybił w ostatnim czasie ani jednego grosza lub szeląga, lecz tylko trojaki, bo to mu więcej zysku przynosiło. Wreszcie żąda komisya mennicza kategorycznej odpowiedzi, co dalej myśli czynić, aby umowy dotrzymać i daje czas do namysłu do przyszłej sesyi, t. j. wtorku, a gdy do tego czasu komisya żadnej rezolucyi nie odbierze, mennica miedziana zastanie zamknięta na tak

---

§. 14.

Magnificus Liber Baro a Gartenberg omne quidem damnum ex argento, quod inter monetandum deperditur, in se suscipit, expetit vero, ut omnes Scoria et Segmenta, fructusque quos inde capere potest, in proprium usum suum et damni memorati compensationem maneant, ad haec quoq ut Probae argenti Secundariae, vulo. Stock-Proben, quae in Dyxidem Fahr Büchse positae, conservari consueverunt Singulis Semestribus Sibi restituantur, tum etiam ne Examinatoribus in examinando argento crudo emtitio quadrantem aut dimidium grani aestimare et iudicare fas sit.

§. 15.

Magnificus Liber Baro a Gartenberg omne argentum a Generoso Schweiger et Nobili Tepper coemptum, secundum justum ejus pondus et qualitatem acceptum successive, et quidem intra Spatium trium Mensium a die Subscriptionis hujus Contractus, moneta recens cusa, aureum computando sexdecim quaternionibus argenteis et $^3/_4$ Quaternionis, exsolvet; idq a secundum tenerem. Notae argentariae quam praefati duo Mercatores Sacrae Suae Regiae Majestati tradiderunt a Regio Culculatore Cassaeq Praefecto Mehlich, sincere et exacte in Tabutus expensarum referri, et rite connotari debet.

§. 16.

Magnificus quoq Liber Baro a Gartenberg non aliter nisi misso infusionem autea argento, pretium ejus constitutum hominibus cujuscunque conditionis, qui argentum afferunt aut procurant, solvere tenetur, deductis tribus grossis cupreis pro Marca errruda, compensandae fuisses ergo.

§. 17.

Cum Magnificus Liber Baro a Gartenberg opus habuerit praesidio Militari, ut tanto securius argentum vel moneta in aliquam partem Regni transportari possit, Sacra Sua Regia Majestas sine ulla compensatione quantum suffecerit ei suppeditabit.

długo, aż Gartenberg stosownej ilości srebra nie wybije. Oficyaliści otrzymują rozkaz, aby przysłanej miedzi z Saksonii nie bili i takowej do mennicy nie wydawali. Dnia 9 Lipca Bürger donosi komisyi menniczej, iż idzie z Królewca za 100,000 zł. srebra do Willenbergu i prosi o asystę wojskową od granicy, że tymczasowo miedzi bić nie będzie, a sprowadzoną sprzeda. Komisya daje straż, lecz odpowiedzialności za całość transportu na siebie nie bierze. Co się dalej z Bürgerem stało, nie wiadomo, od tego czasu już nigdzie żadnej wzmianki o nim nie znaleźliśmy.

Dnia 15 października donoszą z Wielkopolski i z ziem pruskich, że pojawiły się tamże fałszywe dwuzłotówki z r. 1766 i 68, złotówki z r. 1766 i 67, pół-złotki z r. 1766. Fałszywe złotówki tem się różnią od prawdziwych, że mają liczby lat bardziej od siebie oddalone, karby na obrączkach są przeciwnie zrobione, t. j. od prawej ku lewej stronie, na stronie odwrotnej litery F. S. stykają się z laurem, a znajdują się też z r. 1767 takie, jak się z własnoręcznej notatki króla dowiadujemy, na których przedostatnia liczbę 6 można wziąść za 6 i zarazem za 9, gdyż przez pomyłkę 6 była odwrotnie wybita, a następnie poprawiona, a zatem można czytać 1797. Na fałszywych dwózłotówkach obrączka grubo karbowana, podczas gdy na prawdziwych widzieć można delikatnie rzeźbione liście laurowe. Podług próby robionej przez Schroedera 180 zł. takiej fałszywej monety ma tylko wartość 100 zł.

Od dnia 30 lipca 1769 r. do 1 lipca 1770 r., t. j. przez 11 miesięcy wybił Gartenberg srebra za 31.259,309$^1/_2$ zł., a miedzi za 6,395,217 zł. 17 gr., czyli na 1 zł. w miedzi 1$^1/_2$ zł. w srebrze. Wybito zatem za mało srebra za 22,708.273 zł. 15 gr., czyli 284,753$^1/_2$ grzywny. Licząc po 4 złp. od niedobitej grzywny, wynosiła suma należnej kary 1,139,014 zł. Gdy nie było pokrycia w zapasach menniczych na tak wielką sumę, postanowiono cały majątek Gartenberga aresztem obłożyć.

W roku 1770 wybito: *czerw. złotych* —, *tal.* 81,408 *zł.*, *pół tal.* —,

---

§. 18.

Si quoq tumultus aliquis oriretur, Sacra Sua Regia Majestas sufficiens militare praesidium pro securitate tam ipsius Magnifici Liberi Baronis, quam Sociorum ejus et omnium aliorum hominum eorumq substantiaram promittit, omniaque damna, quae tali occassione ferrent praestare pollicetur. Si quoq per ignem aedificia et Machinae perirent vel ex toto ex parte, sine negligentia culpabili ipsius aut operariorum ejus, iactura talis a Sacra Sua Regia Majestate erit resarcienda.

§. 19.

Cum ad cudendos aureos magnus requiritur sumptus, nec Sacrae Suae Regiae Majestati hanc ob causam ullum regale seu Lucrum pendi potest: propterea dicto Baroni a Gartenberg permissum quidem erit aureos, quorum 67$^{67}/_{71}$ Marcam puram Coloniensem efficiant, ex auro viliori in Regnum introducto, et ex aureis justum pondus non habentibus, cum effigie suae Regiae Majestatis cudere, unusquisque vero eorum 23 Carath 7 gran auri puri tenere et per omnia in pondere et grano Aureis Provinciae Hollandiae aequalis esse debet, adhaec licitum ei erit, pro unoquoque aureo cudendo unum Grossum argenteum a quovis, qui aureos cudi voluerit, exigere, eo tamen pacto, ne aureos leviores in Officinam Monetariam latos, praeparando eos ad appensionem, in ignem mittat, sed tantum aqua abluat.

§. 20.

Commissio Sacrae Suae Regiae Majestatis Moneteria non gravabitur, ab Illustrissimis Commissionibus Reipublicae Thesauri Utriusque Gentis, Litteras commeatus (Passporte) procurare quoties eis opus esse possit pro transportandis Mettallis, Lignis aliisq ad rem monetariam necessariis quocunque nomine veniant, tum etiam in gratiam eorum qui Monetam aut Argentum advehunt, ut, quemadmodum ea de re §. 12 mentio iam est facta, ab omnibus Teloneorum generibus, liberi et exempti sint.

dwuzłot. 718,178 zł., *złot.* —, *pół-zł.* 171,965 zł. 15 gr., *sr. groszy* —, *trojaków* 198,625 zł. 9 gr., *groszy* —, *półgr.* —, *szel.* —.

1771. Od dnia 10 sierpnia 1770 roku do 18 kwietnia 1771 r. w protokółach komisyi menniczej nie było żadnego posiedzenia zapisanego.

Dnia 17 stycznia Drost, podskarbi Gartenberga podaje memoryał do komisyi menniczej następującej treści: ponieważ Gartenberga niema, a on na bicie srebrnej monety już i tak swoich kilkadziesiąt tysięcy wydał, chce sam adminiątracyą mennicy objąć i obowiązuje się nie pierwej 1,000 zł. miedzi wybić, aż 12,000 zł. w srebrze nie wybije.

Dnia 30 stycznia komisya mennicza odniósłszy się do komisyi skarbowej, i dnia 31 stycznia przychylną otrzymawszy odpowiedź, aby dla braku zajęcia rzemieślnicy za granicę wracać nie byli zmuszeni, pretensye do Gartenberga zostawia w zawieszeniu i daje zlecenie Unruhowi, aby na powyższych warunkach z Drostem umowę zawarł. Jeśliby zaś Drost więcej miedzi nad przepisaną proporcyę wybił, takowa na rzecz skarbu skonfiskowaną zostanie.

Dnia 1 lutego komisya skarbowa wydaje rozporządzenie Schroederowi, aby bicia srebra i miedzi podług przepisanej proporcyi dopilnował. W tym czasie umiera Harnack, a Jan Krystyan Mehlig, dawniejszy pisarz mennicy krakowskiej, a później dozorujący budynku menniczego w Grodnie, zostaje wydalony, lecz wkrótce napowrót do służby przyjęty.

Drost rozpoczął bić monetę podług nowej umowy dnia 1 lutego, lecz nie długo to trwało, gdyż dla braku srebra nie dotrzymuje umowy i dnia 1 czerwca 1772 r. od administracyi usuniętym zostaje.

Podług raportu Schroedera wybito na konto kontraktu pierwszego z Gartenbergiem od dnia 1 stycznia 1766 do 1 sierpnia 1769 r. czerwonych złotych 10,610 sztuk, srebra zamiast 50,700,000 zł. wybito tylko 30,630,909 zł., miedzi 6 000,000 zł. Zatem nie dobito srebra 20,069,091 zł. czyli 250,863 marek $10^{1}/_{5}$ łóta; licząc podług umowy 4 zł. kary od marki, należy się od Gartenberga 1,003,454 zł. $16^{1}/_{2}$ gr.

---

§. 21.

Magnificus Liber Baro de Gartenberg qui tanto securior sit de Summis, quas in rem monetariam impendit voluntas Suae Regiae Majestatis ea est, ut Praefectus Monetarius, Vulgo Müntz-Meister, omnem pecuniam, quam confecerit, ipsi tradat, ac e contrario argentum ad cudendam Monetam necessarium ab eo sumat; singulis vero tribus Mensibus Magnificus Liber Baro de Gartenberg cum Sacrae Suae Regiae Majestatis Commissione Monetaria, rationes inibit atque quod reliquum Regio Calculatori et Cassae Praefecto Mehlich tradet, qui inde expensas §. 10 notatus solvet; Residuum vero singulis sex mensibus ad Cassam Suae Regiae Majestatis Generalem transferet.

Sacra Sua Regia Majestas ad haec securitatem seu guarantiam in Pactis Conventis in favorem Exterorum qui Capitali Sua ad rem monetariam conferre voluerint, expressam praesentibus repetendo omnem effectum eum in favorem Magnifici Liberi Baronis de Gartenberg atque Capitalium ejus tum etiam sociorum, sortiri debere pollicetur; hoc praecauto ne Socios sibi, nisi cum Consensu Commissionis Monetariae et Approbatione Suae Regiae Majestatis adsciscat.

§. 22.

Sacra Sua Regia Majestas testatur quoque Magnifico Libero Baroni de Gartenberg, ac declarat, quod sicubi praeter spem bella pestis et aliae calamitates orirentur, ob quae Liber transitus impediretur, transvectio argenti et pecuniarum minus secura redderetur et pro inde Salutaris effectus rei Monetariae destrueretur. Contractus tamen praesens in Suo robore et valore manebit, et post finitas turbas usque ad stipulatam quantitatem cudi debebit vel ad minimum eo usque, quod omnes monetae exigui valoris in Regno existentes cudendo in meliores permutentur, quod si vero eaedem viliores Monetae quantitatem stipulatam superabunt, non nisi novo Contractu constituto percudi poterunt.

Na konto kontraktu drugiego od 1 sierpnia 1769 do 1 lipca 1771 wybito złota zamiast 31,380 zł. tylko 3,747 zł., srebra zamiast 5,256,314 zł. tylko 2,191,257 zł., miedzi zamiast 500,000 zł. 476,220 13/30 zł. Niedobito zatem złota 27,963 zł., srebra 3,065,062 zł., miedzi 23,779 17/30 zł., czyli 38,313 marek 4 łóty srebra; licząc kary po 4 zł. należy się 1,156,707 zł. 16½ gr.

Drost wybił od 1 lipca 1871 do 1 czerwca 1772 czerwonych złotych 2747 sztuk, srebra 991,799 zł. 15 gr., miedzi 81,002 zł. 16 gr.

Dnia 31 marca J. C. Schroeder odebrawszy 500 cz. zł. jako resztę pensyi, z obowiązku uwolniony zostaje.

Dnia 16 kwietnia kamera królewska żąda przedłożenia kontraktów Gartenberga jeżeli są, lub też przynajmniej warunków tychże. Dnia 18 kwietnia komisya mennicza składa pierwszy kontrakt, co się tyczy drugiego, pisze: „aby ponieważ żadnego jeszcze powtórnego kontraktu z WImci Panem de Gartenberg Sadogórskim zawartego nie masz, regent komisyi menniczej zebrawszy in archivo scripta ściągające się do punktów dla tegoż powtórnego kontraktu z WP. de Gartenberg Sadogórskim umówionych JWIm Panu Karasiowi, kasztelanowi Wiskiemu, a asserowi prześw. kamery Im. królewskiej Mci one zaprezentował, której dyspozycyi komisyi Jkmci menniczej dnia następującego 19 kwietnia miesiąca zadość się stało".

Na tem urywa się protokół menniczy, Harnack, który go prowadził umiera, wprawdzie na jego miejsce mianowano Bronikowskiego, zięcia Unruha, lecz ani ten, ani też sekretarz Lingenau takowego dalej nie prowadzili, a od roku nie było wreszcie już ani jednego posiedzenia komisyi menniczej (tak pisze Mehlig w liście do hr. Moszyńskiego dnia 28 Febr. 1780).

Przed przystąpieniem do opisu dalszej czynności mennicy należy najpierw ukończyć sprawę z Gartenbergiem. W ostatnim czasie, gdy się rozpoczęły niesnaski z komisyą menniczą o niedotrzymywanie warunków kontraktu, Gartenberg w Warszawie wcale się nie pokazywał, lecz przebywał w swych dzierżawionych dobrach, a w końcu przeniósł się na stałe mieszkanie do Sadogóry, gdzie mennicę otworzył i bił pieniądze dla Rosyi. Nie czynił tego

---

§. 23.

Sacra Sua Regia Majestas promittit quoque ac Magnifico Libero Baroni de Gartenberg cavet, nullam aliam Officinam Monetariam nec Purificatoriam seu Raffinerie hocce in Regno institutum iri, antequam Summa.

50,700, 000 Quaternitnum argenteorum non sit ab eo excusa et perfecta.

§. 24.

Eadem haec Cautio quoque, si quod absit Magnificus Baro a Gartenberg vita defungeretur, ad socium et haeredes ejus extendi, ac pertinere debebit.

§. 25.

Sacra Sua Regia Majestas ad haec declarat, quod si praefatus Magnificus Liber Baro a Gartenberg probe rem Suam administrando atque per modia, quae ipsi se offerent faciliora, aliquid in commodum suum lucrari possit, nullam ei hanc causam a Sua Regia Majestate, nec a quopiam alio molestiam motum iri; Sacram Suam Regiam Majestatem e contrario ei spondere, quantumcunque honeste lucratus fuerit, id se tanquam premium bene meritum pro impenso ejus, hac in re ardua ac in Sacrae Suae Regiae Majestatis, tum et Rei publicae bonum, labore et Zelo sartum tectumque ab omni injuria ei conservatum velle.

§. 26.

His articulis ultimario additur, Magnificum Liberum Baronem a Gartenberg, pro ut ad praescriptum Inventarii Machinas et Instrumenta Sumpta Sacrae Snae Regiae Majestatis pro Officina Monetaria comparata susceperit, ita finito opere, ad eo omnia in bono statu secundum idem Inventarium restituenda teneri; interea vero reparationem eorum durante opere ad eum pertinere, ejusqu impedio fieri debere. Pariter vero si opus fuerit plurium Instrumentum, eaq Magnificus Liber Baro comparaverit, pretium eorum pecunia Suae Regiae Majestatis ipsi refundendum erit.

zdaje się z wyrachowania, lecz dla swego bezpieczeństwa. W całym kraju niepokoje i wojna, która wkrótce pierwszy podział kraju sprowadzić miała, nie dozwalała myśleć o zobowiązaniach lub też jakichkolwiek interesach.

Gartenberg tracił, król tracił, wreszcie skarb rzeczypospolitej tracił na mennicy. Do strat tych przyczyniła się najwięcej za dobra stopa mennicza w r. 1766 ustanowiona, której zachowania przestrzegała ściśle komisya mennicza. W kraju srebra nie było, a z zagranicy bez znacznych strat przy tej stopie menniczej nabyć nie było można.

Sprawa z Gartenbergiem ciągnie się lat kilka. Dnia 25 Czerwca 1772 pisze dyrektor mennicy Unruh do króla, że Gartenberg na prowadzeniu mennicy nic nie zarobił, owszem z powodu zamieszek znaczne straty poniósł.

Dnia 3 lutego 1773 r. nakazuje komisya mennicza oszacowanie maszyn, narzędzi menniczych i zapasów pozostałych po Gartenbergu i Droście, aby takowe sprzedać na pokrycie chociaż częściowe poniesionych strat, gdy odwrotnie Gartenberg także z powodu strat poniesionych na mennicy znaczne pretensye do króla rości. Pomimo tych wzajemnych pretensyj, Gartenberg łaski u króla nie stracił, a z członkami komisyi menniczej dobre stosunki zachowywał, jak tego dowodzi list z dnia 30 lipca 1774 pisany do hr. Moszyńskiego, w którym radzi, aby zmienić stopę menniczą, aby pieniądze, podług stopy z roku 1766 wybite, nie topić, lecz ich wartość podwyższyć. Wreszcie żali się w tym liście, że swój cały majątek na mennicy stracił, ubolewa nad stratą króla i kraju. Obecnie zaś jest zajęty kupnem koni dla króla i ma zamiar przyjechać wkrótce do Warszawy.

W liście pisanym z Sadogóry z dnia $^{2}/_{17}$ września tegoż roku Gartenberg prosi usilnie o oddanie należnych mu kwot za mennicę, gdyż inaczej będzie zupełnie zrujnowanym i przysyła w załączeniu następujący rachunek swych pretensyj z datą: Sadogóra dnia $^{2}/_{13}$ września 1774. Rewers N. Pana $^{21}/_{11}$68 na 300,000 złp. i 8% od tychże od $^{1}/_{12}$70—$^{1}/_{7}$74 r. 86,000. — Rewers N. Pana $^{21}/_{11}$68 na 156,946 zł. 20 gr. i 8% od tychże $^{11}/_{12}$8—$^{1}/_{7}$74 r. 70,101 zł. 12 gr. i 98. — Materyał wzięty przez Partensteina 75,926 złp.

Quemadmodum itaqu Magnificus Liber Baro a Gartenberg omnia promissa Sua hocce Contractu expressa, quam exactissime adimplere tenetur, ita Sacra Sua Regia Majestas pro parte Snae pariter promissis stare, nec ullo modo pati velle, ut minima in re praescriptis Punctis derogetur, Fide Sua Regia testatur.

Quem quidem Contractum Nos Rei Monetariae Commissari a Sacra Regia Majestate constituti, ex directo et expresso Suae Regiae Majestatis mandato Subscribimus.

Datum Varsoviae die Tertia Mensis Januarij Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo Sexto.

Andreas Zamojski Supremus Regni Cancellarius Commissionis Rei Monetariae S R M. Praeses.

Michael Prineeps Czartoryski Supr. M. D. Litu. Cancellarius Commissionis Rei Monetariae S. R. M. Lit. Commissarius mp.

Antonius Przezdziecki Procancellarius MD. Litu. Commissionis rei monetariae S. R. M. Commisarius.

Augustus Moszyński Dapiter Regni Commissionis rei Monetarie SR. Maj. Commisarius.

Joannes Borch Palatinus Gralis Ducatus Livoniae qua Commissarius S. R. M. ad rem Monetariam.

Alexaeder Unruh qua Commissarius S. R. M. ad rem monetarium.

G. H. Harnak Regens Cancell Comm S. R. M. Moneta. m. ppr.

Huncce, paginis antecedentibus conscriptum Contractum, ab Illustrissima Commissione Suae Regiae Majestatis Monetaria in rem cudendae Monetae Argenteae mihi concessum, ac a sacra sua Regia Majestate confirmatum, et Manu Regia subscriptum, debita devotione acceptando, omnibus Conditionibus Punctis et Clausulis, in hocce Contractu me scio et volente conceptis, teneri me profiteor in cujus rei fidem Ligillo meo

3 gr. i 8% od tychże za 2 lata i 2 mies. 13,160 złp. 14 gr. 652. — Wydatki na oficyalistów podług rachunku Bürgera do 1/7 74 r. 86,839 złp. i 8% od tychże od 1/6 72—1/6 74 r. 14,506 złp. 15 gr. 9 sz. — Miedź wzięta przez Partensteina 3,621 złp. 27 gr. i 8% od tychże za 2 lata i 2 miesiące 627 złp. 15 gr. — Za stockproby dla dyr. Unruha 8,000 złp. — Srebra 196 marek wzięte przez Partensteina 15,709 zł. i 8% od tychże za 2 lata i 2 mies. 2,721 złp. 24 gr. — Srebra w piasku 196 marek 13,610 złp. 20 gr. — Wydatki pensye oficyalistom w Grodnie 18,732 złp. — Za miedź zabraną przez konfederatów w Krakowie 48,000 złp. — Za fabrykę blaszek miedzianych w Starostwie Zips zniszczoną przez marszałka konfederatów Bierzyńskiego 36,000 złp. i 8% od tychże od 1/12 68—1/6 74 r. 16,080 złp. — Straty na liferunkach zebr. z powodu konfederacyi 153,504 złp. — Za ołów w żużlach 13,115 zł. 9 gr. Renumeracya oddalonym oficyalistom 18,000 złp. Strata na kursie dukatów po 1 1/4 zł. na sztuce 875,000 złp. — Suma ogólna pretensyi 2,026,202 złp. 29 gr. 6 sz.

Król kazał powyższy rachunek kontrolorowi Folkemitowi zweryfikować. Ten po skreśleniu wielu pozycyj, zredukował takowy na 714,394 złp. 7 gr., podczas gdy hr. Moszyński tenże sam rachunek tylko do 821,274 złp. obniża.

Wydatek na renumeracyę oddalonym oficyalistom niesłusznie zaliczony, gdyż tylko Drost oddalonym został, a mincmaister Brenn i grawer Gräffenstein przeszli do służby królewskiej, Schroeder w służbie Gartenberga nigdy nie zostawał i dopiero w sześć miesięcy później wydalonym został.

Król zamianował exkanclerza hr. Zamojskiego i hr. Moszyńskiego likwidatorami pretensyi Gartenberga. Lecz ponieważ tenże na zlikwidowany rachunek przystać nie chciał, ani też król całkowitej pretensyi uznać nie mógł, zaproponowano sąd polubowny. Arbitrami byli: Zamojski, Moszyński i Rieul. Rzeczoznawcami: Mehlig i Schroeder. Strony sporne: Gartenberg i Fricze, króla zaś zastępowali Folkemit, Chentski, Fiszel. Jaki wyrok tak złożony sąd polubowny wydał, nigdzie wzmianki nie znaleźliśmy, lecz niezawodnie rzecz dla obu stron zgodnie załatwioną została, gdyż ani król, ani

---

gentilitio apposito Contractum eundem praesentem propria Manu Subscripsi. Datum Varsaviae die tertia Mensis January, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo Sexto.

(Pieczęć.)

Petrus Nicol: Bar: de Gartenberg.

10) Von Eines Hochlöbl. kays. kogl. Boheimbl. Landes Guberny wegen dem (Ite) Austädter konigl. Herrn Stadthauptmann hiemit anzufugen: Nachdeme Ihro kays. konigl. Maj. vermittelst einer allerhöchsten Hoff-Decreti de dato Vienn den 30 Augusti a. c. auf den von hieraus wegen der ex Capite Emigrationis zu Prag arrestirten konigl. Pohlnischen Müntz Gvardein Anton Partenstein unter 1 Juny anni ejusdem aller unterthänigst erstatteten bericht, und von gleich ernanten Partenstein eingekommene mehrere Repplicaten, so dann Allerhöchst Deroselben darüber beschehenen Vortrag Allergnädigst zu entschlüssen geruhet hätten. Diesem Supplicanten die angesuchte Erlaubniss einsweilen ausser Landes dienen zu mögen, allermildest zu ertheilen, mit den aufügigen Verordnung jedoch: dass desssen Vätterliches Vermögen inner Landes belassen, und ihme nur der Fruchtgenus abgereichet werden solle.

Als würde der konigl. Herr Stadthaubtmann oberwähnten Impetranten hievon die Eröffnung zu machen, nicht nur beflissen seyn, sondern auch derselben seines bisherigen arrestes alsogleich zu befreyen haben.

Decretum ex Cons-Caes Regy Guberny.

Pragae die 7 Septembris 1767. Pr. v. Löwenpreyss.

też komisya mennicza stosunków z Gartenbergiem nie zerwała, co zresztą poniżej przytoczony dokument w zupełności stwierdza.

W styczniu 1775 r. ks. Sułkowski, podkomorzy gnieźnieński przedkłada projekt kontraktu na mennicę w swoim imieniu, lecz rzeczywiście dla Gartenberga, który ponownie na dogodniejszych warunkach chce wziąść mennicę w administracyę. Takowe były za uciążliwe, więc cały projekt zaniechany został. Komisya mennicza obraduje natomiast nad wnioskiem zupełnego zamknięcia mennicy, lecz i ten odrzuconym zostaje.

Dnia 1 października 1776 komisya mennicza postanawia wniosek, aby Gartenberga z pretensyi za niedotrzymanie umówionej proporcyi między srebrem a miedzią skwitować, gdyż tego nie mógł uczynić z powodów rozruchów w kraju. Wniosek ten podpisali: Andrzej Zamojski, Joachim Chreptowicz, August Moszyński i Aleksander Unruh.

Wreszcie na sejmie ordynaryjnym od dnia 16 sierpnia do 31 października trwającym, uchwalono wydać Gartenbergowi następujący kwit*): „Zaświadczeniem u. Andrzeja Zamojskiego, prezesa komisyi naszej menniczej y komisarzów kollegów Jego in eodem Dicasterio iako ur. Gartenberg Sadogórski tak się sprawił przez czas administrowany przez Niego Mennicy Naszej, iż nie tylko żadnej Pretensyi do Niego formować nie można, ale y owszem de bene gesto munere należy mu się świadectwo, za tym za powszechną Stanów zgodą wzwyż wspomnianego u. Gartenberga Sadogórskiego kwitujemy y zupełnie na zawsze od kassy R tej uspokojonego mieć chcemy".

Dokument ten zamyka wszelki stosunek Gartenberga z mennicą i zdaje się również wszelką działalność w Polsce, gdyż później już żadnej wzmianki nigdzie o jego osobie nie znaleźliśmy.

Korzystając z przerwy uczynionej w opisie działalności mennicy, objaśnimy kilku ciekawymi szczegółami jednę z najważniejszych przyczyn strat menniczych. Przyczyną tą był nadmieniony napływ fałszywej monety do kraju. Jak to już wyżej wspomnieliśmy, pierwsze okazy fałszywej, polskim stemplem bitej, monety, pokazały się w Wielkopolsce i prowincyach Pruskich i tą drogą później znaczne sumy takowej po całym kraju się rozchodziły. Nie była to sprawa z zwyczajnymi fałszerzami i dlatego też daleko trudniejsza do załatwienia, a tem więcej dla bezsilnego rządu, jaki był na on czas w Polsce. Zamiast wydawać uniwersały, należało wysłać na granicę

Das gegenwährtige Abschrift mit dem Originale von Worthe zu Worth einstimmig seyn: Thue hiemit verificiren.

Sig In Cancellaria Regy Capitaneatus officii vetero.

Pragae die 10 Sept.

(L. S.) Joseph Frantz Schiffner, Secretary Juratus ibidem.

11) Roeder Generał Major, komendant regimentu Husarów kr. pruskiego 10 Lipca 1771 datowany uniwersał wydał.

Gdy przy okazyi różnych podczas teraźnieyszej woyny w Polszcze do Państw Nayj. króla Imci Pruskiego uciekaiących się Polskich Familii wraz mnostwo podłych pieniędzy Polskich w kraj wprowadzono, y Jkmci wiele na tym zależy, ażeby takowe podłe pieniędzy gatunki przyzwoicie znowu z kraju wyprowadzone były; przeto Jkmość iak najłaskawiey rozkazał wszystkim w koronie komenderującym oficerom takie wydać dyspozycye y ordynanse, aby exportacyi tychże podłych pieniędzy by naymnieyszey nie czynili przeszkody, lecz raczey takową podług możności popierać maią. Co się ninieyszym sposobem wszystkim generalnie pod komendą moją stojącym Ichmciom officerom dla jak naypunktualnieyszey ich na to baczności copiatim do wiadomości podaie w Rawiczu dnia 10 Lipca 1771. v Roeder.

*) konstytucya sejmu ordynaryjnego str. 58.

Prus 100,000 żołnierzy, lecz tych niestety nie było. Już za panowania Augusta III król Pruski rozpoczął wojnę finansową z Polską, zarzucając kraj fałszywemi tynfami. Postępowanie to niegodne ukoronowanej głowy trwało aż do zupełnego upadku Polski.

Najpierw pojawiały się drobniejsze partye złotówek, wprowadzone potajemnie przez usłużnych do każdego brudnego interesu żydków, później z wszelką bezczelnością na pół jawnie pod osłoną pruskich bagnetów.

Na początku 1771 roku pod konwojem majora de Kierko od regimentu dragonii Generała Zettritza, pod dozorem mieszczanina Roschel z Landsberga, llweranta ministra pruskiego Brinkenhofa wprowadzono do Poznania zupełnie nowo bitą z pod stempla monetę fałszywą, a gdy takową komisya mennicza uniwersałem z 29 kwietnia 1771 r. z kursu wywołała, major wojsk Pruskich Koessegi w Lesznie a kapitan Bohlen w Wschowie uniwersału ogłaszać nie dozwolili i takowy skonfiskowali, jak o tem świadczy rewers własnoręczny kapitana Bohlen, we Wschowie dnia 19 czerwca 1771 r. rewizorowi wystawiony. Generał major Roeder, komendant regimentu huzarów króla Pruskiego nie zbyt zręcznie całą winę fałszerstwa na naród chce zwalić, jak to poniżej podany uniwersał jego objaśnia[11]). W kraju fałszerstwo monet śmiercią karane było, na granicach ścisłe rewizye wprowadzania monet nie dozwalały, zresztą tak znaczne sumy i tak dokładnym stemplem wybite, tylko z mennicy pochodzić mogły. Jakiż cel zresztą miałyby polskie familie wywozić ze sobą do Prus fałszywe pieniądze, które zaraz na granicy pruskiej przy ścisłej rewizyi, jaka tam się odbywała, byłyby skonfiskowane; a gdyby nie to, to moneta taka w Prusach żadnego waloru nie miała. Wreszcie takie znaczne sumy nigdzie nie mogłyby się ukryć przed czujnością rządu pruskiego i fałszywa moneta byłaby konfiskowana, a właściciele do odpowiedzialności pociągnięci, tymczasem ani jednego takiego wypadku nie było.

Gdy zaś lud w Wielkopolsce poznawszy się na fałszerstwie pieniędzy, takowych brać się wzbraniał, generał Belling uniwersałem z dnia 29 października 1771 r. w Poznaniu wydanym, surowo brać ją nakazuje i 100 reichstalerów kary za każdą brakowną sztukę naznacza.

Również i miedziana moneta pod tymże konwojem co i srebrna, do Poznania sprowadzona, przez komisyą skonfiskowaną i stopioną została. Inny znów transport miedzianej monety w Wschowie przechowywany u Michała Leibla, przez Kurowskiego, rewizora komory Wschowskiej skonfiskowany został. Takową Koessegi, major regimentu huzarów pod komendą generała Zettritza natychmiast pod groźbą zwrócić przykazał i na odebraną rewers dnia 16 maja 1771 r. w Lesznie podpisał. Trzeci transport miedzianych pieniędzy do Leszna sprowadzony i u Izraela Karo, rabina Wschowskiego złożony, skonfiskowany został przez ur. Kiedrzyńskiego, pisarza i Zdrodowskiego, rewizora komory Wschowskiej. Wkrótce potem major Koessegi do Wschowy przysłany, urzędników polskich, spełniających swą powinność, rewizora i pisarza w niewolę zabrał i do Głogowskiej fortecy odesłał. Tu, aby utraconą wolność uzyskać, Kiedrzyński za zabraną miedź 25 dukatów kary kapitanowi Wilhelmowi zapłacić musiał, na co kwit z dnia 30 lipca 1771 odebrał.

Wobec tej podjazdowej finansowej wojny prowadzonej przez Prusy rząd polski zachowywał się nieomal biernie, ograniczając się na napisaniu kilku bardzo grzecznie zredagowanych not do ministra pruskiego, zdradzających zupełną bezsilność. Pierwszą notę wysłano dnia 17 kwietnia, drugą 21 sierpnia 1771 r., w której się użala rząd polski, iż komendanci wojsk pruskich protegują wydawanie fałszywych pieniędzy, że Kapitan Goessen

zgromadzał magistrat i starszyznę żydowską nakazując takowej pod karą aresztu brać fałszywe pieniądze wreszcie, że komendant Głogowy proteguje wprowadzenie fałszywej monety. W nocie z dn. 27 czerwca 1771 r. żali się, ze major Koessegi zmusił rewizora komory w Lesznie do wydania skonfiskowanej monety twierdząc, nie poparłszy tego żadnym dowodem, iż takowa była własnością majora wojsk pruskich Meyera.

(C. d. n.) *M. Kurnatowski.*

Medaliki bite na pamiątkę koronacyi Matki Boskiej w Kalwaryi Zebrzydowskiej dnia 15 Sierpnia 1887.

Kalwarya od założyciela Mikołaja Zebrzydowskiego Zebrzydowską zwana, o 5 mil od Krakowa, w powiecie Wadowickim położona. Mikołaj Zebrzydowski buduje tutaj kaplicę, która dnia 4 Października roku 1600 kardynał Klaudyusz Rongoniusz w obecności Kardynała Bernarda Maciejowskiego biskupa krakowskiego i mnóstwa szlachty i ludu poświęca. Następnie powstaje klasztór i 46 kapliczek i do dziś dnia stojący kościół, który dnia 4 Września 1609 roku Piotr Tylicki biskup krakowski poświęca, i oddaje takowy OO. Bernardynom.

Do cennych pamiątek zaliczyć należy figurę Matki Boskiej ze srebra laną znajdującą się w wielkim ołtarzu. Oprócz tej figury na cześć której w różnym czasie znaczną ilość medalików wybito*) znajduje się w bocznej kaplicy obraz cudownej Matki Boskiej w bieżącym roku ukoronowanej, o którym mamy następującą wiadomość historyczną. W Kopytówce o $1^1/_2$ mili od Kalwaryi odległej mieszkał pan zacny z szlachetnego rodu Stanisław z Brzezia Paszkowski. Prowadził wraz z swą małżonką bogobojne życie i zwykle wraz ze swą czeladzią rano i wieczór odmawiał modlitwy przed starym obrazem M. Boskiej. Dnia 3 Maja 1641 podczas takiej modlitwy Matka Boska krwawemi łzami zapłakała. Co przywołany natychmiast proboszcz wraz z wikarym z sąsiedniej Marcyporęby widząc nakłonił p. Paszkowskiego, aby obraz do kościoła do Marcyporęby odnieść zechciał. Pomimo żalu z rozstania z cudownym obrazem, p. Paszkowski dnia trzeciego po tem zdarzeniu w niedzielę po odbytéj spowiedzi, obraz wziął w ręce i nikomu nic nie mówiąc wyszedł z domu, aby iść do Marcyporęby. Lecz w drodze stał się dziwny wypadek. Paszkowski czuł chociaż nikogo nie widział, że go ktoś wziął za rękę i prowadzi przez góry i lasy do Kalwaryi. Lecz tu zrozumiał iż sam Bóg tego chce, aby obraz w Kalwaryi pozostał. Na żądanie zakonników biskup krakowski Jakób Zadzik wyznaczył komisyę do zbadania cudów obrazu; dla braku jednakowoż jednomyślnego orzeczenia, biskup obraz opieczętować i w zakrystyi zachować rozkazał. Gdy jednakowoż cuda mnożyć się nie przestały, Michał Zebrzydowski wnuk założyciela klasztoru zaniósł ponowną prośbę do administratora biskupstwa krakowskiego biskupa laodycejskiego ks. Tomasza Oborskiego, by sprawę jeszcze raz zbadać zechciał. Biskup przybył na miejsce w roku 1642, sprawę rozpatrzył, obraz rozpieczętował, lecz jeszcze w zakrystyi w ołtarzyku ustawić zalecił. Dopiero dnia 4 Października 1658 roku za zezwoleniem ks. biskupa Oborskiego po stwierdzeniu różnych nowych cudów, zniszczony obraz na deskę naklejony i do kościoła przeniesiony a dla wiarygodności pieczęcią i podpisem biskupa zabezpieczony został.

*) Opisane w dziele: „Katalog medali religijnych...“ T. Rewolińskiego. Kraków 1885 od Nr. 500—507.

Niedługo potem wspomniany wyżej Michał Zebrzydowski wspaniałą kaplicę obok kościoła wystawił, gdzie obraz przeniesiony od 230 lat do dnia dzisiejszego liczne rzesze ludzi szukających wsparcia, opieki i pomocy gromadzi. W roku 1883 podjął starania w Rzymie o zezwolenie koronacyi obrazu przełożony O. Elzeary Widzisz, w czem go najskuteczniej ks. Albin Sas Dunajewski biskup krakowski poparł. Zezwolenie na koronacyą nadeszło w Marcu roku 1887. Obraz został dnia 15 Września 1887 roku przez biskupa Albina Dunajewskiego w obecności ks. Arcybiskupa Morawskiego, ks. Arcybiskupa Isaakowicza, 200,000 ludu różnego stanu z całej Polski zgromadzonego ukoronowany. Na pamiątkę tej uroczystości wybito następujące medaliki:

1. S. G. Matka Boska w owalu na zasianym gwiazdkami tle, w otoku napis: ✶PAMIĄTKA KORONACYI CUDOWNEGO OBRAZU MATKI BOŻEJ.

S. O. Widok kościoła w otoku u góry napis: KALWARYA ZEBRZYDOWSKA.

Bite nakładem klasztoru OO. Bernardynów w Kalwaryi w mosiądzu i w srebrze w małej ilości, a w złocie wybito tylko trzy sztuki dla biskupów obecnych przy koronacyi. Mm. 27—31. Rysunek Tabl. XXXIV Nr. 498.

2. S. G. Rysunek i napis ten sam jak poprzedni.

S. O. Taka sama, tylko medalik rozmiaru mniejszego Mm 23—27. Rysunek Nr 499. Bity w mosiądzu.

3. S. G. Matka Boska w owalu, w otoku napis w dwóch przedziałach: ✶MATKA BOŻA KALWARYJSKA✶ MÓDL SIĘ ZA MAMI.

S. O. W środku napis w czterech wierszach: PAMIATKA | KORONACYI | CUDOWNEGO | OBRAZU w otoku w dwóch wierszach ✶N PANNI MARYI W BOCZNEJ KAPLICY GŁÓWNEGO KOŚCIOŁA | W KALWARYI ZEBRZYDOWSKIEJ.

Bity w mosiądzu Mm 23—28. Rysunek Nr 500.

4. S. G. Rysunek i napis ten sam co poprzedniego.

S. O. Różnica w napisie. W środku w czterech wierszach napis: PAMIATKA | KORONACYI | CUDOWNEGO | OBRAZU w otoku w dwóch wierszach napis: ✶N PANNY MARYI W BOCZNEJ KAPLICY GŁÓWNEGO KOŚCIOŁA, | W KALWARYI, ZEBRZYDOWSKIEJ.

Mniejszy od poprzedniego. Bity w mosiądzu. Mm. 21—25. Rysunek Nr 501.

5. S. G. i S. O. Rysunek i napis jak na poprzednim, tylko medalik mniejszych rozmiarów. Mm. 18—22. Rysunek Nr 502. Bity w mosiądzu

6. S. G. Matka Boska z dzieciątkiem Jezus na ręku, w otoku napis: MATKA, BOŻA, KALWARYJSKA ZMIŁUJ, SJĘ, NAD, NAMJ.

S. O. Widok kościoła, u góry napis: NA, PAMJĄTKĘ — KORONACYJ W. R. pod kościołem na dole rok wielkiemi cyframi 1887.

Bity w mosiądzu. Mm. 20—24. Rysunek 503.

7. S. G. i S. O. Rysunek i napis ten sam co na poprzednim S. O. rysunek odmienny i rok pod kościołem mniejszemi cyframi 1887. Bity w mosiądzu. Mm. 20—24. Rysunek Nr 504.

8. S. G. Rysunek i napis jak poprzedni, tylko Matki Boskiej suknia sięga do samego brzegu. Bity w mosiądzu. Mm. 20—24. Rysunek Nr 505.

9. S. G. Matka Boska z dzieciątkiem Jezus na ręku, tło wypełnione floresami.

S. O. Napis w sześciu wierszach: PAMIĄTKA | KORONACYI | N. MARYI PANNY | 15go SIERPNIA | 1887 | W KALWARYI |

Bity w srebrze i ołowiu. Mm 19—22. Rysunek Nr 506.

10. S. G. S. G. Matka Boska z dzieciątkiem Jezus na ręku, w otoku napis: MATKA, BOŻA, KALWARYJSKA ZMIŁUJ, SJĘ, NAD, NAMJ. S. O. Widok kościoła, w otoku napis: NA, PAMIĄTKĘ, KORONACYJ W· R· Na dole rok pod kościołem 1887. Bity w mosiądzu Mm. 19—22. Rysunek Nr 507.

11. S. G. Jak poprzedni. S. O. Rysunek odmienny i rok 1887 wyżej pod kościołem. Bity mosiężny. Mm. 19—22. Rysunek Nr 508.

Witold Kurnatowski.

Objaśnienie rycin na tablicach XXXIII i XXXIV.

No 484. Medal kardyn. hr. Mieczysława Ledóchowskiego srebrny pozłacany, rysunki i litery obu stron na medalu starannie ryte i emalią czarną napuszczane w zbiorze P. Umińskiego.

No 485. Medal na pamiątkę otwarcia Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego dnia 14 Czerwca 1887 roku w Krakowie, bity w srebrze, brązie i brytanice.

No 486 i 488. Medale na pamiątkę pobytu Arcyksięstwa Rudolfa i Stefanii w Krakowie dnia 28, 30 Czerwca 1887. Medal No 486 bity w srebrze brązie i brytanice. No 488 tylko w mosiądzu.

No 487. Medalik brelokowy na pamiątkę Wystawy krajowej w Krakowie, bity w srebrze i mosiądzu pozłacanym.

No 489 i 491. Medale na pamiątkę pobytu Następcy Tronu Arcyksięcia Rudolfa we Lwowie No 491, roboty A. Schindlera bity w srebrze i mosiądzu pozłacanym a No 489 tylko w mosiądzu.

No 490. Medal na pamiątkę pobytu Arcyksięcia Rudolfa w Czerniowcach (mylnie jakoby w Galicyi położonych) bity tylko w mosiądzu.

No 492. Medal na pamiątkę IIgo Zjazdu Chrześciańskich kupców i przemysłowców w Krakowie 1887 roboty A. Schindlera bity w srebrze i brązie posrebrzanym.

No 493. Medal roboty A. Schindlera, wybity na pamiątkę zgonu Mikołaja Zyblikiewicza Marszałka krajowego w srebrze, brązie i brytanice. Medal ten był podczas uroczystości odsłonięcia pomnika Mikołaja Zyblikiewicza w Krakowie we wrześniu 1887 roku na placu Franciszkańskim przed Magistratem rozdawany między uczestniczącą publiczność.

No 494. Medal na pamiątkę wypędzenia Polaków z Prus w roku 1886 wybity w srebrze brązie i brytanice.

No 495. Medal na pamiątkę pobytu gości Węgierskich w Krakowie w roku 1887, wybity w srebrze brązie i brytanice.

No 496. Medal na pamiątkę Wystawy krajowej rolniczo przemysłowej etnograficznej oraz sztuki Polskiej w Krakowie roku 1887, bity w srebrze, brązie i w brytanice.

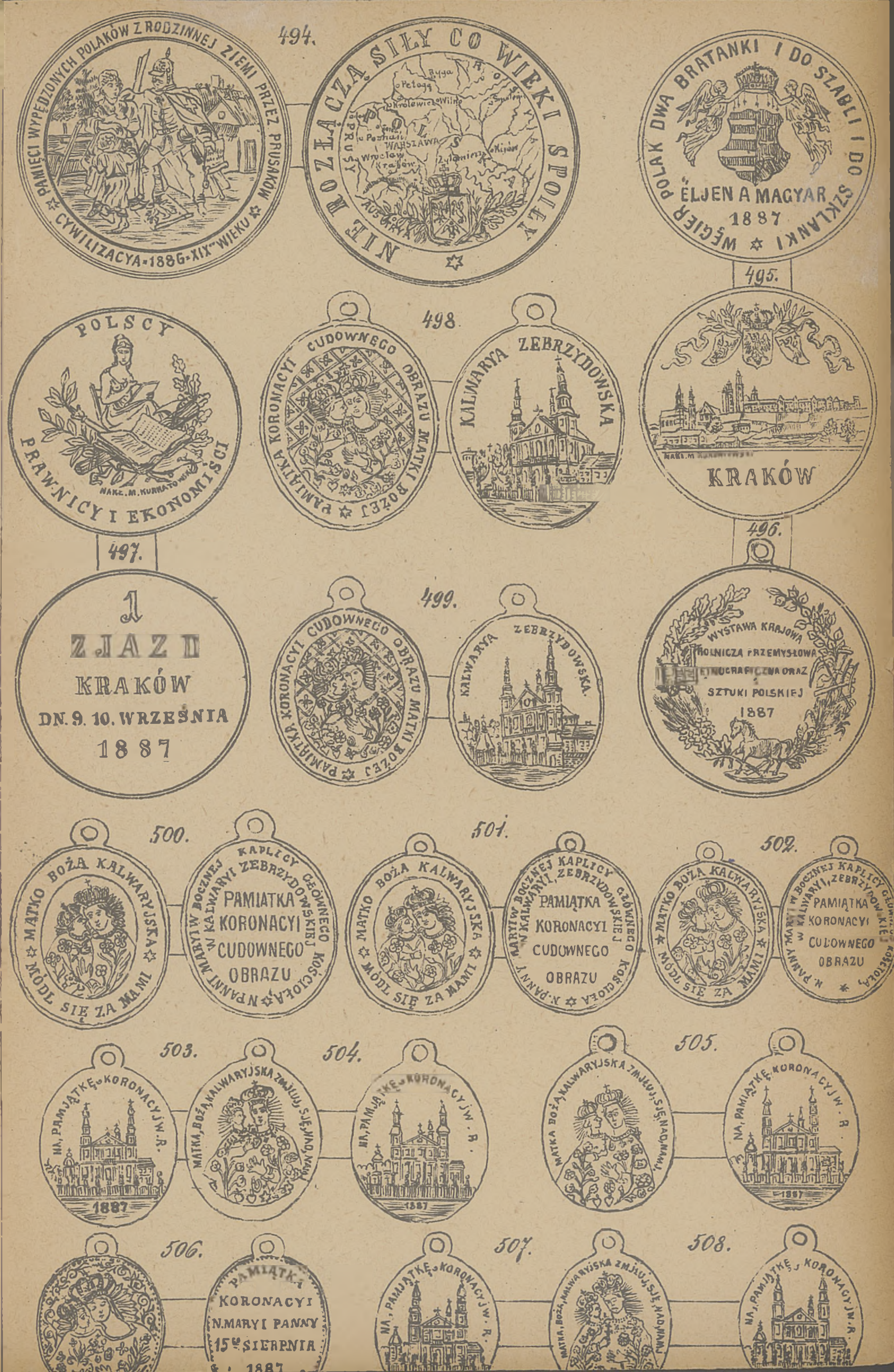
No 497. Medal na pamiątkę pierwszego Zjazdu prawników i ekonomistów polskich w Krakowie dnia 9 i 10 Września 1887 roku, bity w srebrze brązie i brytanice.

No 498—508 Patrz str. 238.

Dołącza się Tablica XXXIII i XXXIV monet i medali.

Redaktor i wydawca M. Kurnatowski. Druk Wł. L. Anczyca i Sp. pod zarządem J. Gadowskiego.

FRANCISZKANKI NAJŚWIĘTSZEGO SAKRAMENTU
I.M.
LWÓW
484
485
ARCYKS. RUDOLF ARCYKS. STEFANIA
M. KURNATOWSKI
486
OTWARCIE COLLEGIUM NOVUM UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
NACŁ. M. KURNATOWSKI.
KRAKÓW
D. 14. CZERWCA 1887
PAMIĄTKA
PIERWSZEGO POBYTU
w GALICYI
DN. 28 CZERW. - 7 LIPCA
1887
Jego Eminencyi
Ks. Kardynałowi Mieczysławowi
Hr. Ledóchowskiemu
Prymasowi Polskiemu
najlepszemu Pasterzowi
wygnańcowi dla Chrystusa
wygnane owieczki
Lwów v 1876.
WAWEL
487
PAMIĄTKA z WYSTAWY KRAJOWEJ w KRAKOWIE 1887
ARCY KSIĄŻE RUDOLF NAST. TRONU
A. SCHINDLER
491.
STEPHANIA
488
RUDOLPUS PRINCEPS HER.
489
RUDOLFUS PRINCEPS HER.
490
NA PAMIĄTKĘ POBYTU
DOSTOJNEJ PARY
NASTĘPCY TRONU
RUDOLFA
I
STEFANII
W KRAKOWIE W D 28 30 CZERWCA 1887
NA PAMIĄTKĘ POBYTU
NASTĘPCY
TRONU
RUDOLFA
W GALICYI W LIPCU 1887
ZUR ERINNERUNG AN DIE ANWESENHEIT
DES
KRONPRINZEN
RUDOLF
IN
GALIZIEN
IM JULI 1887
PAMIĄTKA
POBYTU w KRAJU
NAJDOST. ARCY KSIĘCIA
RUDOLFA
NASTĘPCY TRONU
1887 R
492
ZJAZD CHRZEŚCIJAŃS.
KUPCÓW
I
PRZEMYSŁOWCÓW
W
KRAKOWIE.
493.
MIKOŁAJ ZYBLIKIEWICZ
NIC
DLA SIEBIE
WSZYSTKO
DLA OJCZYZNY

494.
PAMIĘCI WYPĘDZONYCH POLAKÓW Z RODZINNEJ ZIEMI PRZEZ PRUSAKÓW
CYWILIZACYA 1886 XIX WIEKU
NIE ROZŁĄCZĄ SIŁY CO WIEKI SPOJLY
WĘGIER POLAK DWA BRATANKI I DO SZABLI I DO SZKLANKI
ELJEN A MAGYAR
1887
495.
KRAKÓW
496.
WYSTAWA KRAJOWA ROLNICZA PRZEMYSŁOWA ETNOGRAFICZNA ORAZ SZTUKI POLSKIEJ
1887
POLSCY
PRAWNICY I EKONOMIŚCI
497.
1
ZJAZD
KRAKÓW
DN. 9. 10. WRZEŚNIA
1887
498.
499.
PAMIĄTKA KORONACYI CUDOWNEGO OBRAZU MATKI BOŻEJ
KALWARYA ZEBRZYDOWSKA
500.
501.
502.
MATKO BOŻA KALWARYJSKA
MÓDL SIĘ ZA NAMI
PAMIĄTKA KORONACYI CUDOWNEGO OBRAZU
N. PANNY MARYI W BOCZNEJ KAPLICY W KALWARYI ZEBRZYDOWSKIEJ GŁÓWNEGO KOŚCIOŁA
503.
504.
505.
NA PAMIĄTKĘ KORONACYI W. R.
1887
MATKA BOŻA KALWARYJSKA ZMIŁUJ SIĘ NAD NAMI
506.
507.
508.
PAMIĄTKA KORONACYI N. MARYI PANNY 15go SIERPNIA 1887